

Tiivis tietopaketti Vichyn Ranskan osallistumisesta holokaustiin

Laurent Joly (toim.):

Vichy, les Français et la Shoah: un état de la connaissance scientifique. *Revue d'histoire de la Shoah* 2 (2020). 344 s.

Lokakuussa 2020 ranskalainen *Revue d'histoire de la Shoah* -aikakauskirja julkaisi Laurent Jolyn toimittaman erikoisnumeron, joka käsittelee Vichyn Ranskan osallistumista Euroopan juutalaisten tuhoamiseen toisen maailmansodan aikana. Melkein 350-sivuisessa lehdessä saksalaiset ja ranskalaiset historioitsijat pohtivat yksityiskohtaisesti aiheeseen liittyviä historiografisia debatteja keskittyen erityisesti kahteen kysymykseen: (i) miksi ja miten vuosina 1940–1943 Etelä-Ranskan miehittämätöntä aluetta hallitseva niin kutsuttu Vichyn hallitus osallistui ulkomaalaisten ja ranskalaisten juutalaisten¹ sortamiseen ja tuhoamiseen; (ii) miten selittää se, että Vichyn hallituksen ja saksalaisten ponnisteluista huolimatta enemmistö ranskalaisista juutalaisista onnistui pysymään hengissä?

Teemanumero kartoittaa tutkijoiden debatteja, mutta ottaa kantaa myös aiheesta käytyyn julkiseen keskusteluun, jota värittävät maan äärioikeiston ideologian ja historiakäsitysten valtavirtaistuminen. Esimerkiksi vuonna 2014 *Le Figaron* kolumnisti, äärioikeistolainen Eric Zemmour väitti kirjassaan, että syy ranskalaisten juutalaisten selviytymiseen olisi ollut Vichyn hallituksen päätös suojella heitä. Zemmourin tavoitteet Vichyn Ranskan vastuun mitätöimisessä ovat avoimen poliittisia – onhan hän itsekin kirjoittanut, että maan sodanaikaisia tekoja käytetään argumenttina vastustettaessa hänen ajamaansa poliittista projektia, joka tähtää erityisesti ranskalaisten muslimien diskriminointiin. Kiinnostava erikoisnumero antaa näin ollen mahdollisuuden tutustua paitsi teemaa koskevaan ajankohtaiseen historiantutkimukseen myös ranskalaiseen menneisyyspolitiikkaan. Lopputulos on korkeatasoinen yleisesitys Vichyn hallituksen osallistumisesta eurooppalaisten juutalaisten tuhoamiseen. Vaikka Robert Paxtonin analyysi vuoden 1972 kirjassaan *Vichy France: Old Guard and New Order* pysyy ajankohtaisena², erikoisnumero korostaa hyvin Paxtonin jälkeisiä historiografisia kehityskulkuja.

Johdannossaan Joly palaa Zemmourin esiintuomaan väitteeseen: suojeliko Vichyn hallitus ranskalaisia juutalaisia usein pakolaisina tulleiden, ulkomaalaisten juutalaisten hengen hinnalla, ja oliko tämä ainoastaan saksalaisten vaatimaa pakon sanelemaa politiikkaa? Joly palauttaa ensin mieleen tämän debatin historian.

Jo vuonna 1956 tutkija Joseph Billig toi esiin, että Saksan resurssit ja painostusmahdollisuudet Ranskan maaperällä olivat rajalliset, Vichy oli aloitteellinen ja myös ideologisella antisemitismillä oli konkreettinen roolinsa Ranskan holokaustin toteuttamisessa. Vichyn hallitus määritteli ja kartoitti heti aluksi kesällä 1940 ne ”juutalaiset”, jotka piti sulkea ulos julkisista viroista ja monista muista ammateista, ja joita piti estää menemästä naimisiin ei-juutalaisten kanssa. Ulkomaalaiset juutalaiset pidettiin leireissä esimerkiksi Etelä-Ranskassa, karmeissa olosuhteissa. Sen jälkeen Vichyn viranomaiset auttoivat aktiivisesti saksalaisia pidättämään ja pakkosiirtämään ulkomaalaiset ja vuosina 1941–1942 ranskalaisetkin juutalaiset lapsineen kaikkineen.

Joly ja muut kirjoittajat palaavat kriittisesti Paxtonin ja Michael Marrusin teesiin, jonka mukaan Vichyn hallitus ei tarvinnut saksalaisten painetta toimiakseen oma-aloitteisesti juutalaisia vastaan. Sekä Joly itse että Tal Bruttman ja Michael Mayer kartoittavat teemanumerossa tätä monimutkaista kysymystä, ja lopputuloksena on tarkkaa tapahtumahistoriaa, joka ottaa hienosti huomioon yksityiskohdat ja kontekstin. Tutkijat kiinnittävät ensin huomiota saksalaisten ja Vichyn hallituksen väliseen dialogiin ja eri osapuolten näkemyksiin ja intresseihin. Vichyn hallitus teki jo kesällä ja syksyllä 1940 sortavia päätöksiä, joilla ”juutalaisten” ryhmä Ranskan väestöstä määriteltiin. Hallitus näki pääsynsä valtaan tilaisuutena ratkaista Ranskan äärioikeiston fantasiaoma ’juutalaispulma’, ja suuremmat päätökset saivatkin rinnalleen myös pienempiä, mutta vahvan symbolisia toimenpiteitä: Vichyn hallitus esimerkiksi mitätöi huhtikuussa 1939 voimaan tulleen Marchandaun asetuksen, joka oli kieltänyt julkisen rasistisen ja antisemiittisen kiihotuksen.

Samalla tutkijat muistuttavat kontekstista ja Vichyn pyrkimyksistä saada saksalaisten kanssa toimivat suhteet. Saksalaista näkökulmaa tutkiva Michael Mayer korostaa, että sekä miehitysalueella että Vichyn alueella olevat eri saksalaiset tahot eivät olleet samalla linjalla keskenään. Mayer toteaa myös, että ennen kesää 1941 monet näkivät ranskalaiset juutalaiset ennen kaikkea turvallisuusriskinä (esim. suunnittelemassa iskuja Saksan armeijaa vastaan), mutta myös rikkaina omistajina, joiden omaisuus piti takavarikoida erityisesti sotatoteiluudessa. Tässä Vichyn hallitus ja saksalaiset jopa kilpailivat keskenään Vichyn pyrkiessä saamaan itselleen juutalaisten omistamat yhtiöt ennen saksalaisia.

Bénédicte Vergez-Chaignon ja Renaud Meltz tutkivat artikkelissaan Vichyn Ranskan hallitsija Philippe Pétainin ja hänen pääministerinsä Pierre Lavalin suhdetta antisemitismiin. Kummatkaan eivät olleet pääasiassa ideologisia antisemitistejä (toisin kuin esimerkiksi Vichyn ’juutalaisasioiden’ organisaation johtaja Louis Darquier de Pellepoix), mutta he näkivät juutalaiset ongelmana ja olivat valmiita lähettämään ensin ulkomaalaisia juu-

talaisia natsi-Saksaan, sitten ranskalaisiakin juutalaisia, jopa enemmän kuin saksalaiset olivat pyytämässä. He myös siirsivät pois tehtävistään viranomaisia, jotka eivät olleet riittävän antisemitistisiä (kuten de Pellepoixin edeltäjä Xavier Vallat). Kesällä 1942 Laval vieläpä toivoi tiivistävänsä siteensä Saksan kanssa ehdottamalla itse, että lapsetkin siirrettäisiin työikäisten naisten ja miesten kanssa. Sinä vaiheessa Vichyssä jo tiedettiin, että idässä näitä ihmisiä odotti varma kuolema.

Teksteissä korostuu siis Vichyn hallituksen oma toimijuus, mutta myös tilanteen monimutkaisuus ja nopea kehitys vuodesta 1940 vuoteen 1943. Vuonna 1940 sorto kohdistui kaikkiin juutalaisiin, mutta pidätykset ja siirrot pääasiassa pakolaisina tullessiin ulkomaalaisiin juutalaisiin. Vuonna 1941–1942 Vichyn hallitus kuitenkin auttoi laajasti saksalaisia pyrkimyksessä pakkosiirtää kaikki Ranskassa olevat juutalaiset. Tässä prosessissa Vichyn hallituksella oli olennainen rooli: 42 000 juutalaista pidätettiin ja siirrettiin vuonna 1942 Ranskasta ilman, että Vichyn hallitus olisi näyttänyt minkäänlaisia merkkejä halusta suojella heitä. Tilanne muuttui taas vuonna 1943: marraskuussa 1942 saksalaiset miehittivät koko Ranskaa ja Vichyssä monet viranomaiset empivät saksalaisten auttamisessa. Sekasorto ja Vichyn viranomaisten empimiset tekivät saksalaisten toiminnan vähemmän tehokkaaksi ja vuosina 1943–1944 pakkosiirtojen kiintiöt eivät enää täyttyneet.

Numeron toinen teema on Vichyn Ranskan julkisen mielipiteen suhtautuminen juutalaisiin sekä sorrettujen ryhmien selviytyminen Ranskassa. Debatti lähtee liikkeelle siitä tosiasista, että päinvastoin kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa, suuri enemmistö Ranskassa olevista juutalaisista säilyi hengissä: vuoden 1940 määritelmien mukaan Ranskan maaperällä asui 280 000 juutalaista, joista 78 000 murhattiin, ja heistä noin kolmas osa oli Ranskan kansalaisia. Nämä luvut tuskin selittyvät Vichyn hallituksen toiminnalla: Vichyn Ranskan valtiokoneisto päinvastoin auttoi Saksan armeijaa yrittäen näin vahvistaa Vichy-Ranskan asemaa Saksan dominoivassa Euroopassa.

Metodologisesti kiinnostavassa artikkelissaan Jacques Semelin juurruttaa ansiokkaasti tutkimuskohteensa paikalliseen kontekstiin. Hän korostaa ensin geopolittisia syitä siihen, miksi ranskalaiset juutalaiset selvisivät suhteellisen hyvin – esimerkiksi Ranskan kahtiajakoa kevään 1940 jälkeen. Lisäksi hän kiinnittää huomiota maan kokoon ja maantieteelliseen rakenteeseen, juutalaisväestön jakautumiseen eri puolille Ranskaa sekä integroitumista osaksi valtaväestöä. Hän pohtii myös juutalaisten sosiaalista asemaa ja ulkomaalaisten tai maailmansotien välillä saapuneiden juutalaisten erityistä haavoittuvaisuutta verrattuna 1700- ja 1800-luvuilla tullessiin juutalaisiin perheisiin. Kulttuuria ja poliittisia tekijöitä Semelin käsittelee myös korostamalla maan kristillistä arvopohjaa sekä ihmisoikeuk-

sien ja vasemmistolaisuuden roolia Ranskan poliittisella kentällä. Antisemitismin roolista Semelin toteaa, ettei se ollut konkreettisten tilanteiden ainoa vaikuttava tekijä: hän korostaa, miten esimerkiksi konservatiiveille nationalismi ja kristilliset arvot saattoivat olla vahvempia vaikutteita kuin antisemitismi erityisesti vuoden 1942 massapidätyksen aikana. Laajassa synteessä Semelin myös varoittaa liian helpoista yleistyksistä, jotka väistämättä välittävät liian yksinkertaisen käsityksen erittäin vaikeista ja nopeasti muuttuvista tilanteista.

Semelin korostaa, että myös Ranskan julkisella mielipiteellä oli merkitystä, jopa Vichyn hallituksen aikana. Tästä kertoo muun muassa katolisen kirkon ristiriitainen, mutta tärkeä toiminta. Vaikka kirkko tuki Pétainia nationalismiin, anti-sosialismiin ja konservatismiin nimissä, jotkut johtavat hahmot myös protestoivat juutalaisten väärinkohtelua. Elokuussa 1942 Toulousen arkkipiispa Jules-Géraud Salliège kirjoitti paimenkirjeen, jossa hän korosti juutalaisten ihmisyyttä ja katolilaisten velvollisuutta kohdella heitä ihmisinä. Wolfgang Seibel tuo artikkelissaan esiin muita vastaavia tekstejä, ja korostaa ranskalaisen julkisen mielipiteen ristiriitaisista suhtautumisista Vichyn hallituksen antisemitististä politiikkaa kohti. Samalla tavalla kuin Paxton 1970-luvun alussa, Semelin ja Seibel korostavat ranskalaisen mielipiteen vuonna 1942 tapahtunutta muutosta tietynlaisesta välinpitämättömyydestä empimiseen Vichyn hallitusta kohtaan.

Paikallistasoa tutkittaessa korostuvat juutalaisten omat selviytymisstrategiat sekä Ranskan väestön reaktioiden monimutkaisuus. Adrien Dallairen artikkeli Vaucluse-alueen juutalaisista tuo mieleen Richard N. Lutjensin Berliinin juutalaisten kohtaloa käsittelevän kirjan³, joka tuo samalla tavalla elävästi esiin paikallisten tilanteiden monimutkaisuuden ja sorron uhrien toimijuuden. Dallaire korostaa niin ikään historian sattumanvaraisuutta, mutta myös eri tekijöitä, jotka selittävät miksi toiset joutuivat pidätetyksi ja toiset eivät. Näitä olivat sosiaalinen status, kekseliäisyys, integraatio, kielitaito, ystävyysverkostot, ja myös valmius nöyrytyä avun saamiseksi tai kyky maksaa salakuljetuksesta tai matkustusdokumenteista. Tällä lähestymistavalla uhrien kohtalo sirpaloituu tuhansiksi yksittäisiksi tarinoiksi.

Akateemisten tieteen tekijöiden yksi olennaisista rooleista on tuoda nyansseja ja tieteellistä pohjaa julkiseen keskusteluun, mistä tämä erikoisnumero on loistava esimerkki. Lopuksi pari sanaa *Revue d'Histoire de la Shoah*:sta. Vuonna 1946 perustettu lehti on vanhin eurooppalainen julkaisu holokausti-tutkimuksen alalla, joka on laajentanut reviiriään myös kansanmurhien ja natsi-ideologian kaltaisten tematiikkojen tutkimukseen. Ranskankielisenä julkaisuna se ei valitettavasti (mutta jotenkin odotetusti) ole Jufo-luokiteltu, vaikka tieteelliseltä tasoltaan se vastaa 1990-luvulla perustettua Oxford University Pressin *Holocaust and Genocide*

Studies -journalia. Siihen osallistuvat ranskankielisten lisäksi saksan- tai englanninkieliset tutkijat, ja lehti kääntää myös paljon artikkeleita yrittäessään tutkia holokaustia nimenomaan eurooppalaisena ja globaalina ilmiönä. Lehden tuoreimmat numerot ovat olleet paksuja temaattisia kokonaisuuksia (Italia ja holokausti, natsi-ideologia ja antisemitismi jne.), jotka ovat pyrkineet tiivistämään uusinta tietoa ja ajankohtaisia debatteja sekä tuomaan akateemiseen tutkimukseen perustuvalla tiedolla laajempaa näkyvyyttä. Ranskan taitoisille lehti on loistava tapa perehtyä uuteen tutkimukseen, mutta myös pidemmällä aikavälillä Ranskassa käytyihin debatteihin holokaustista ja kansanmurhasta.

Louis Clerc, professori
Turun Yliopisto

1. Tällä tarkoitetaan vuonna 1940 manner-Ranskassa asuneita erilaisia väestönosia, jotka natsi-ideologia luokitteli "juutalaisiksi". Nyky-Ranskan alueella on ollut varhaisesta keskiajasta lähtien juutalaisyhteisö, joka värikään historian kautta on vuorotellen kasvanut tai joutunut sorron kohteeksi. Ranskassa juutalaisten emansipaatio tapahtui Suuren Vallankumouksen myötä. Nämä "Ranskan juutalaiset" ovat hyvin integroituja ja asuvat ympäri Ranskaa. 1900-luvun alussa Ranskaan muutti juutalaisyhteisöjä varsinkin Itä-Euroopasta: nämä juutalaiset ottivat usein Ranskan kansalaisuuden, mutta heihin kohdistui erityisen voimakas antisemitismi, esimerkiksi Dreyfus-tapauksen yhteydessä. Näiden lisäksi Ranskaan tuli juutalaisia pakolaisina Saksasta ja Itä-Euroopasta. He olivat ulkomaan kansalaisia ja asuivat vaihtelevissa olosuhteissa, jotkut pakolaisleireillä, jotkut ystävien tai sukulaisten luona.
2. Paxtonin keskeinen teesi on, että Vichyn hallitus osallistui ideologisista syistä myös ranskalaisten juutalaisten sortoon ja tuhoamisyritykseen.
3. Richard N. Lutjens, *Submerged on the Surface. The Not-So Hidden Jews of Nazi Berlin, 1941–1945*. Berghahn 2018, <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/24729>.